

FÓNAI MIHÁLY

ILLYEFALVI VITÉZ GÉZA JOGÁSZPROFESSZOR,
A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN
TUDOMÁNYEGYETEM 1926/27. TANÉVI
RECTOR MAGNIFICUSA

GÉZA ILLYEFALVI VITÉZ LAW PROFESSOR, THE RECTOR MAGNIFICUS OF ISTVÁN TISZA HUNGARIAN ROYAL UNIVERSITY IN DEBRECEN DURING THE ACADEMIC YEAR OF 1926/27. *Illyefalvi Vitéz Géza (1871–1931) studied at a university in Budapest, where he obtained a doctorate in law and political sciences. At the end of 1896 he was elected public ordinary professor of the judicial academy in Sárospatak, where he taught administrative law and statistics. He was a professor of the University of Debrecen after its establishment in 1914. In 1921 he was appointed Dean of the Law Faculty and he was re-elected in 1931. Illyefalvi Vitéz Géza was Rector of the Hungarian Royal Tisza István University of Debrecen in 1926/27, the year when the clinic site was inaugurated, and the laying of the foundation stone of the main building took place. We can say that he was a rector at a destiny-shaping period of the University. He effectively represented the interests of the University, with the help of his contemporary higher education policy and the university development plans of Minister of Education Kunó Klebersberg. Illyefalvi wrote fourteen books and monographs, as well as numerous journal articles. These works are grouped in the two major fields of his interests, statistics and public finance. He also wrote university and judicial academy notes and textbooks.*

Élete

Illyefalvi Vitéz 1871-ben született Losoncon, itt végezte az elemi és középiskolát is.¹ Egyetemi tanulmányait Budapesten folytatta, ahol jogi, valamint államtudományi doktorátust szerzett. A millennium évében, 1896 végén választották meg a sárospataki jogakadémia nyilvános, rendes tanárává.² A jogakadémián közigazgatási jogot és statisztikát tanított.³ Ügyvédi vizsgáját 1897-ben tette le a pesti ügyvédvizsgáló bizottság

¹ *Debreceni Képes Kalendárium* (1927), 34–35.

² *Protestáns egyházi és iskolai lapok* 39 (1896/44), 703.

³ Az 1898/99. tanév első félévében például a következő tárgyai voltak: *Magyar közigazgatási jog* (heti öt óra), *A legújabb kor történelme* (heti négy óra), *Gazdasági közigazgatás* (spec. koll. heti 1 óra). Vö. *Protestáns egyházi és iskolai lapok* 41 (1898/38), 621. Egy évre rá ugyanezen fő tárgyak mellett *Kihágási rendészet* címmel hirdetett speciális kurzust. Vö. *Protestáns egyházi és iskolai lapok* 42 (1899/38), 606. Az 1901/02-es tanév második szemeszterében tárgyai a következők voltak: *Magyarország és Ausztria statisztikája*, *Magyarország mezőgazdasági statisztikája*, *A belügyi igazgatás főbb intézményei*, *Franciaország közigazgatása*. Vö. *Uo.*, 45 (1902/7), 108. Az 1904/05. tanév ugyanezen időszakában speciális kollégiumként heti két órában *Születési statisztika* címmel tartott foglalkozást. Vö. *Uo.*, 48 (1905/5), 76.

előtt. Magántanári vizsgáját 1902-ben kitüntetéssel teljesítette a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen.⁴ A debreceni egyetemnek megalakulása óta, 1914-től volt a tanára. 1917-ig volt a Gyakorlati Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszék professzora, ebben az évben került át a Közgazdaságtan és Pénzügytan Tanszékre.⁵ 1919-ben a tanács hatalom, majd a román megszállók alatt is letartóztatták.⁶ 1920-ban részt vett az igazolóbizottság munkájában. 1921-ben a jogi kar dékánja volt, e posztra 1931-ben is megválasztották.

Illyefalvi Vitéz Géza 1926/27-es rektorsága igen mozgalmas volt. Az 1912-ben alapított debreceni egyetem történetében ebben az évben került sor a Klinikatelep zárókövének elhelyezésére, azaz átadására, és az egyetem központi épülete alapkövének letételére. Illyefalvi rektori éve más vonatkozásokban is igen eseménydús volt. A legfontosabb történések sorába tartozott a kormányzó, a miniszterelnök és a kultuszminiszter látogatása, valamint több jeles személyiség díszdoktori avatása.⁷

A tanév 1926. szeptember 28-án nyílt meg a Református Kollégium dísztermében, az évmegnyitó közgyűléssel és a rektori székfoglaló értekezéssel. Az évnnyitó közgyűlést megelőzően Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kíséretében meglátogatta az egyetemet Henrik Colijn, volt holland miniszterelnök. Október 17-én került sor az egyetemi klinikák záróköv-letételére, valamint Tisza István szobrának leleplezésére. Ezekben az eseményekben részt vett Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kunó kultuszminiszter. November 28-án Bethlen István miniszterelnök látogatta meg a kollégiumban elhelyezett fakultásokat, valamint a Klinikatelepet, és miniszterelnöki ígéret hangzott el az egyetem központi épületének megépítésére. 1926. december 16-án került sor Tass Antalnak, a Magyar Királyi Állami Csillagvizsgáló Intézet igazgatójának, valamint Zoltai Lajosnak, Debrecen „szabad királyi város” múzeumigazgatójának *honoris causa* doktornak avatására. 1927. január 20-án történt meg Bethlen István miniszterelnök államtudományi és dr. Magoss György, Debrecen város polgármesterének jogtudományi *honoris causa* doktorra fogadása. 1927. április 28-án a kialakult hagyománynak megfelelően emlékeztek meg Tisza Istvánról. Május 5-én az egyetem valamennyi kara egyhangú egyetértéssel ajánlotta fel Horthy Miklósnak a *honoris causa* doktori címet, melyet a Királyi Palotában adtak át a kormányzónak az Egyetemi Tanács tagjai, valamint Baltazár Dezső református püspök, dr. Hadházy Zsigmond, Debrecen sz. kir.

⁴ Habilitációjának évét a *Debreceni Képes Kalendárium*, i. m., 1902-re, az *Életrajzi Lexikon* 1903-ra teszi.

⁵ Oktatói és tanszékszervezői munkásságáról lásd: HOLLÓSI GÁBOR, *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*, Debrecen, 2007, 118, 125, 130, 134. és P. SZABÓ BÉLA, *Tanulmányok évtizedek: A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara (1914–1949)*, Debrecen, 2011, 65.

⁶ Két professzortársával, Bernolák Nándorral és Haendel Vilmossal több hónapot töltött fogságban. Utóbbiak életére és munkásságára vö. P. SZABÓ BÉLA, *Haraszti Bernolák Nándor = »Ernyedetlen szorgalommal...«: A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)*, szerk. Uő., (Historia Facultatis Iuridicae IV.), Debrecen, 179–203. Uő., *Szepesváraljai Haendel Vilmos = »Ernyedetlen szorgalommal...«: i. m.*, 15–41.

⁷ ILLYEFALVI VITÉZ Géza, *Rektori beszámoló beszéd, ÉK.*, (1926/27), 123–130.

város főispánja és dr. Magoss György, Debrecen város polgármestere kíséretében.⁸ Május 22-én Teleki Pál, volt miniszterelnök részvétele mellett a vármegyeházán tartották a Magyar Statisztikai Társaság vándorgyűlését. Június 3-án kettős ünnepre került sor: Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztert is díszdoktorává avatta az egyetem. Ugyanezen a napon került sor Horthy Miklós jelenlétében az egyetem központi épülete alapkövének elhelyezésére is. 1927 augusztusára már az építkezési munkák elkezdéséről határozott a kultuszminiszter, azzal a szándékkal, hogy 1929 őszére adják át az épületet rendeltetésének.

Áttekintve Illyefalvi Vitéz Géza rektorságának egy évét túlzás nélkül állítható, hogy a debreceni egyetem sorsformáló időszakának rektora volt. Hatékonyan közreműködött abban, hogy a meglévő politikai szándék a kormányzó, a miniszterelnök és a kultuszminiszter részéről minél hamarabb az egyetem fejlesztésében öltson testet. Rektori munkássága sikeréből semmit nem von le az a tény, hogy Klebelsberg Kunó személyében olyan miniszter „regnált”, aki a vesztt háború után a magyar közoktatás és felsőoktatás, a tudomány és a népművelés területén komoly eredményeket akart elérni.⁹ Klebelsberg Kunó az elitoktatás gondolata jegyében támogatta a vidéki egyetemek fejlesztését. A szegedi és a pécsi egyetem a kolozsvári, illetve a pozsonyi egyetem jogutódaként működött. A debreceni egyetem jelentős mértékben a Református Kollégium hagyományai alapján és annak épületében, épp ekkor, a húszas években kezdett gyorsan fejlődni. Ennek kézzelfogható jele volt a Klinikatelep felépítése, mely saját korában a legmodernebbek közé tartozott egész Európában, valamint az egyetem központi épületének felépítése, mely valóban Európa egyik legszebb egyetemi rezidenciája lett. A kultuszminiszter határozott elképzelései és politikai szándéka semmit nem kisebbít Illyefalvi rektori tevékenységén. A források tanúsága alapján hatékonyan képviselte az egyetem érdekeit, és a szó legnemesebb értelmében járt közben a legfelsőbb politikai döntéshozóknál is, akiknek az egyetem fejlesztése érdekében tett erőfeszítéseit a debreceni egyetem *honoris causa* doktorrá avatásukkal ismerte el.

Illyefalvi rendes tagja volt a Magyar Statisztikai Társaságnak, a Magyar Társadalomtudományi Társaságnak, a Tisza István Tudományos Társaságnak, az Erdélyi Múzeum Egyesületnek, a Sárospataki Irodalmi Körnek és a Természettudományi Társaságnak.¹⁰ 1931 augusztusában hunyt el Budapesten.

⁸ *Uo.*, 126.

⁹ T. Kiss Tamás, *Állami művelődéspolitikai az 1920-as években*, Budapest, 1998.

¹⁰ *Debreceni Képes Kalendárium*, i. m., 34–35. valamint *ÉK.*, (1930/31), 162.

Munkássága

Illyefalvi Vitéz Géza a statisztika és a pénzügytan területén fejtett ki tudományos tevékenységet. Ahhoz, hogy el tudjuk helyezni a kor tudományos életében, röviden fel kell vázolnunk a magyar statisztikatudomány és pénzügytan történetét is.¹¹

A magyar statisztika története főbb vonásaiban és irányzataiban az európai folyamatokat követte. A 18. században terjedt el, jelentős mértékben német és osztrák hatásra az államisme vagy leíró statisztika. A leíró statisztika, melynek hazánkban Oláh Miklós,

¹¹ Tudománytörténeti összefoglalásunkhoz az alábbi tanulmányok szolgáltak alapul: BALÁZS József, *Földes Béla és a magyar morálstatisztika* = A magyar statisztikai felsőoktatás kétszáz éve, Budapest, 1979, 157–166; CSAHÓK István, *A magyar statisztikai tudományos gondolkodás főbb vonulatairól* = Fejezetek a magyar statisztikai tudományos gondolkodás történetéből, Budapest, 2000, 7–35; DÁNYI Dezső, *Elmélet – oktatás – gyakorlat 1881–1945* = A magyar statisztikai felsőoktatás kétszáz éve, Budapest, 1979, 144–151; CSIZMADIA Andor, *A statisztika önállósulási törekvése az államtudományok körében Magyarországon a XIX. század fordulóján* = A magyar statisztikai felsőoktatás kétszáz éve, Budapest, 1979, 98–107; W. FLINN, *A „statisztika” oktatása Nagy-Britanniában* = A magyar statisztikai felsőoktatás kétszáz éve, Budapest, 1979, 92–97; HORVÁTH Róbert, *A magyar leíró statisztikai irány fejlődése, A Népeśtűtudományi Kutató Központ Közleményei* 13 (1966); Uő., *A magyar statisztikai felsőoktatás külföldi forrásai és kapcsolatai* = A magyar statisztikai felsőoktatás kétszáz éve, Budapest, 1979, 77–91; Uő., *Quetelet és a magyar statisztika*, *Statisztikai Szemle* (1976/3), 290–309; KOVÁCSICS József, *A statisztikai felsőoktatás 200 éve* = A magyar statisztikai felsőoktatás kétszáz éve, Budapest, 1979, 64–76.

Bél Mátyás, Schwartner Márton, Ercsei Dániel, Magda Pál és Fényes Elek voltak a képviselői,¹² a „jelen állapot” leírására törekedtek, a jellemző és tömeges államéleti jelenségek számszerű ismertetésével. A 19. század második felében az államtudományi iskola utolsó, kiemelkedő képviselője Konek Sándor volt. A statisztika másik nagy irányzata a politikai aritmetika volt, amely J. Graunt munkássága nyomán terjedt el. A politikai aritmetika a halálozási adatok elemzéséből alakult ki, és a népességre, valamint a népmozgalomra vonatkozó adatokat tárta fel, illetve vizsgálta. Korai magyar képviselője Hatvani István debreceni professzor volt. A 19. század közepén a statisztikatudomány nagy megújítója, Quetelet fejlesztette „*kutató statisztikává*” a politikai aritmetikát,¹³ a kutató statisztika jellemző vonásává a matematikai módszerek alkalmazása, így pl. a valószínűségszámítás vált. Hazánkban a „*kutató statisztika*” elterjesztésében Kenéz Béla szerepe emelkedik ki.¹⁴ A 19. század utolsó harmadában terjed el a morálstatisztika, ami az egyének erkölcsi megítélés alá eső cselekedeteivel, illetve az erkölcsi viszonyokat kifejező kérdésekkel foglalkozik. Kialakulására Georg Mayr gyakorolt nagy hatást.¹⁵ A morálstatisztika a demográfia, a lakásügy, a szegényügy, a bűnözés, az oktatás és a vallás kérdéseivel foglalkozott, szűkebben leginkább az igazságügyi és a bűnözési statisztikát sorolták ide. Fő hazai képviselője Földes Béla volt.

A 19. század a statisztika történetében annak intézményesülése szempontjából is igen fontos, hisz addig elsősorban az egyetemek jogi karán tanítottak statisztikát. Az államélet igényei a pontos adatok iránt hozzájárultak a nemzeti statisztikai hivatalok létrehozásához. A nemzeti statisztikai hivatalok létrejötte új kereteket adott a statisztika fejlődésének, és magával hozta a statisztika mint tudomány módszertani megújulását is. Ebben a folyamatban Quetelet szerepe kiemelkedő, aki a nemzetközi tudományosság fejlődése szempontjából fontos szervezetek létrehozását, konferenciák megindítását inspirálta. A statisztikai hivatalok megjelenése egyben azt is jelentette, hogy a statisztika szűkebben vett tudományossága mellett legalább annyira fontossá vált gyakorlati használhatósága is. Ez egyben a különböző tudományos iskolák közötti különbségek fokozódásához vezetett. A statisztika módszertani megújulása a matematikai módszerek révén következett be. Ennek és a 19–20. század fordulója közgazdaságtani iskoláinak a hatására a statisztika egyre jobban eltávolodott az államtudományoktól, és közeledett a közgazdaságtanhoz.¹⁶ E folyamatok a magyar statisztikát sem hagyták érintetlenül, hisz néhány, kiemelkedő egyetemi statisztikaprofesszor mellett (Láng Lajos, Földes Béla, Kenéz Béla, Varga István), akik gyakran a statisztikai hivatalok szolgálatban (KSH, Budapesti Statisztikai Hivatal) is dolgoztak, a 19–20. század fordulójának kiemelkedő statisztikusai zömmel a KSH vezetői, illetve vezető munkatársai voltak (Keleti Károly, Jekelfalussy József, Buday László).

¹² CSAHÓK, *i. m.*

¹³ HORVÁTH, *Quetelet... i. m.*, 290–309.

¹⁴ KOVACSICS, *i. m.*, 64–76.

¹⁵ BALÁZS, *i. m.*, 157–166.

¹⁶ Lásd HORVÁTH Róbert, *Statisztika és közgazdaságtudomány Magyarországon 1920 előtt*, Statisztikai Szemle (1981/3), 90–307.

Illyefalvi Vitéz Géza tudományos tevékenysége csak a korabeli hazai statisztika főbb jellemzőinek ismeretében ítélni lehet. Az egyetemi és jogakadémiai statisztika-tanárok jelentős mértékben a leíró statisztika pozitívista szemléletében kutattak.¹⁷ A tudománytörténetesek szerint ez alapvetően a tudományos szemléletmódban és az alkalmazott módszerekben nyilvánult meg. A különböző tudományos iskolák és irányzatok között az indukció vagy dedukció kérdésében, azaz a tudományos szemléletmódban és módszerben figyelhetők meg különbségek.¹⁸ A tudomány induktív vagy deduktív logikájáról kialakult, eltérő felfogások meghatározták a tudomány tárgyáról elfogadott véleményeket is, így igen elterjedt volt a statisztika tárgyának az a meghatározása, mely szerint az nem más, mint a társadalmi élet tömeges megfigyelése, a szabályszerűségek, okozati kapcsolatok felfedezése.

Ebben, a módszer kapcsán kialakult „tudományos mezőben” Illyefalvi igen karakteres nézetet képviselt. Az indukciót mint megközelítést elfogadók közé tartozott Kenéz Béla, aki szerint a statisztikának nincs külön módszere, mert az nem más, mint az indukciók széles körű alkalmazása. Illyefalvi, Földes Bélához hasonlóan a statisztikai módszert az indukció *egy válfajának* tekintette. A másik felfogást Balás Károly, Bozóky Ferenc és Buday László képviselték, akik szerint a tulajdonképpeni statisztikai módszer különbözik az indukciótól, elfogadták a dedukciót és a valószínűségszámítást. Az indukció kontra dedukció módszerbeli eltérés befolyásolta a matematikai statisztika megítélését is; az indukció szemléletét elfogadók, akik zömmel a statisztikai tanszékek vezetői voltak, nem tartották fontosnak a valószínűségszámítást és statisztikai módszernek az indukciót, vagy annak válfaját fogadták el. A deduktív szemléletet a statisztikai szolgálatokból érkező magántanárok, valamint a közgazdász professzorok képviselték. E szemléletbeli és módszerbeli eltérések jelentős mértékben alakították a statisztika egyetemi tananyagát is, amely a megfigyelésre, az adatgyűjtésre és az adatközlésre helyezte a hangsúlyt.¹⁹

Illyefalvi tudományos munkásságának másik, kiemelkedő területe a pénzügytan volt. A hazai pénzügytan a 19. század utolsó negyedszázadában zárkózott fel az európai pénzügytanhoz, melyben Kautz Gyulának volt igen nagy érdeme.²⁰ A hazai pénzügytani tudományos gondolkodásra Földes Béla 1912-es „Államháztartástan” című műve gyakorolt nagy hatást. A Horthy-korban a pénzügyek és az államháztartás helyzete komoly, gyakorlati problémát jelentettek, különös tekintettel az új, önálló pénz létrehozására, a magas inflációra, a pénzügyi konszolidációra, majd a gazdasági válságra. Nem véletlen, hogy a pénzügytan és az államháztartás helyzete megkülönböztetett szerepet kapott az elméleti kutatásokban, valamint a gyakorlati gazdaságpolitikában (lásd pl. a Magyar Nemzeti Bank felállítását vagy a Magyar Gazdaságkutató Intézet létrehozását).

¹⁷ HORVÁTH, *A magyar statisztikai felsőoktatás... i. m.*

¹⁸ DÁNYI, *i. m.*, 144–151., valamint HORVÁTH, *Statisztika és közgazdaságtudomány... i. m.*, passim.

¹⁹ DÁNYI, *i. m.*, 144–151.

²⁰ Vö. HORVÁTH Róbert, *A XIX. sz. végi és a XX. századi magyar polgári pénzügytani elmélet fejlődésének alapvető kérdései*, Pénzügyi Szemle (1969/2), 111–127.

A kor „kihívásaira” reagált a pénzügytan, a pénzügyi statisztika olyan képviselője is, mint Fellner Frigyes.²¹ Illyefalvi 1925-ben kiadott „*Államháztartástan*” c. műve a hazai és nemzetközi pénzügytani kutatásoknak, irányzatoknak az alapos ismeretéről tanúskodik, és minden szempontból a korabeli pénzügytani ismereteknek egy színvonalas szintéziseként értékelhető.

Illyefalvi tizennégy könyvet, illetve monográfiát, valamint nagyszámú folyóiratcikket írt. E művek tudományos érdeklődésének két nagy területe, a statisztika és a pénzügytan, államháztartástan köré csoportosulnak. Írásai között egyetemi, jogakadémiai jegyzeteket, tankönyveket is találunk. Hagyatékából – ízelítőül – négy művet mutatunk be, amelyek jól reprezentálják tudományos érdeklődését és tanári munkásságát. A négy könyv megírásuk, illetve kiadásuk kronologikus sorrendjében kerül ismertetésre.

1. Illyefalvi „*Születési és termékenységi statisztika*”²² című művében, ahogy annak előszavában arra utal, az elsők között végzett összehasonlító vizsgálatot imponálóan nagy nemzetközi szakirodalmi és statisztikai adatbázison. A szerző, egy ma használatos kategóriával élve, a születések és a termékenység multifaktorális magyarázatára törekszik, a szakirodalmi megállapítások statisztikai adatsorokkal való összevetése mellett. Ez némiképp ellentmond az induktív módszertani iskola szemléletének, bár Illyefalvi az elméleti modelleket nem hipotézisek teszteléseként kezeli.

Könyve bevezető fejezetében a statisztika fogalmának tisztázása mellett a termékenység mérésével összefüggő módszertani problémák felvetésére vállalkozik. A statisztikai felvételek és feldolgozások céljának tudományos szempontból azt tekinti, hogy azok módot nyújtsanak a „*különbféle jelenségek egymással való összefüggésének s egymásra gyakorolt hatásának számszerű megállapítására s ezáltal bizonyos oksági kapcsolatok, törvényszerűségek felismerésére.*”²³ A termékenység fogalmának meghatározási problémáira utalva hangsúlyozza, hogy az nagyon összetett, több jelenség mérését és több összetevő tisztázását igényli. A termékenység statisztikai vizsgálatát tovább nehezíti, hogy az egyes országokban eltérő adatfelvételi rend alakult ki, így azokat nehéz egymással összevetni (ezeket részletesen be is mutatja művében). Hangsúlyozza, hogy a magyar születési és termékenységi statisztika az 1897. és 1899. évi reformok óta a leghasználhatóbb és legsokrétűbb adatokat közli a születésekről és a termékenységről.

Illyefalvi a nemzetközi szakirodalomban és a statisztikai anyagban is a befolyásoló okokat keresi, azaz a születésekre és a termékenységre ható biológiai, erkölcsi, társadalmi és gazdasági okokat. A bevezető fejezet problémafelvetései között nagy szerepet szán a házasságnak és a házassági szokások születésekre és a termékenységre gyakorolt hatásának. A könyv további részeiben is jelentős mértékben e tényezők mint magyarázó okok elemzése történik.

²¹ MELLÁR András, *Fellner Frigyes, a hazai pénzügystatisztika alapítója* = Fejezetek a magyar statisztikai tudományos gondolkodás történetéből, Budapest, 2000, 149–175.

²² ILLYEFALVI VITÉZ Géza, *Születési és termékenységi statisztika*, Sárospatak, 1906.

²³ *Uo.*, 4.

2. Illyefalvi „*Magyarország statisztikája*”²⁴ című művében, amely három kiadást ért meg – 1904-ben, 1909-ben és 1913-ban – az 1900-as népszámlálás eredményeinek a bemutatására vállalkozott. A könyv három nagy részből áll,²⁵ az első részben az elméleti, a másodikban a módszertani, a harmadikban gyakorlati kérdésekkel foglalkozik. A „*gyakorlati kérdések*” fejezetben a statisztikai felvétel logikájának megfelelő módon mutatja be a népszámlálás főbb eredményeit, valamint egyéb „*eredeti feljegyzéseket és adatokat*”.

Az elméleti fejezetben Illyefalvinak a statisztika tudományára vonatkozó felfogását ismerhetjük meg. A Bevezetésben az induktív bizonyítás típusaiként kezeli a jelenségek oksági viszonyait és mennyiségi összefüggéseit.²⁶ A szerző szerint „*[s]tatistika alatt közönségesen a nagy általánosságban bármely sokaságnak megszámlálására alapított észlelést és leírását értjük. Sokaságnak vagy tömegnek a jelenségeknek egy-egy összeszámlálható csoportját nevezzük, melynek megismeréséhez csak a hozzá tartozó egyes jelenségek megfigyelése útján juthatunk, mivel a sokaságnak önálló természeti léte nincs s az csak a sok egyes összefoglaló megnevezése.*”²⁷ A statisztika anyagát egy-egy társadalom életjelenségeinek tömeges fellépésükben észlelt összessége alkotja, célját pedig a társadalmi élet rendjének mennyiségi alapon való feltárása és magyarázata képezi. E szabályszerűségeket a statisztika csak nagy körben végigvitt észleléssel és számlálás útján tudja megállapítani.

A statisztika anyaga közös a „*társadalmi tudományokéval*”, módszere pedig a „*realis tudományok közös módszere, az inductió egyik válfaja*”.²⁸ Mivel tárgya a társadalomtudományokéval, módszere pedig a természettudományokéval azonos, tudománnyá Illyefalvi szerint a rá jellemző elveknek a rendszere teszi, ami nem más, mint a mennyiségi okok és oksági kapcsolatok. A statisztika módszerét illetően Illyefalvi fontosnak tartja leszögezni, hogy a statisztikát nem lehet pusztán módszerével, az indukcióval azonosítani.²⁹

A tudományelméleti definiálások logikájának megfelelően Illyefalvi is tisztázza a statisztika viszonyát más tudományokhoz, így pl. a mennyiségtanhoz, a földrajzhoz, a történelemhez, az etikához, a filozófiához és a szociológiához. Hangsúlyozza a statisztika tudományos és gyakorlati jelentőségét. A statisztikatörténeti alfejezetben a leíró és a kutató statisztikai irány főbb sajátosságait ismerteti, és bemutatja azok főbb nemzetközi és hazai képviselőit.

²⁴ ILLYEFALVI VITÉZ Géza, *Magyarország statisztikája: Nemzetközi összehasonlításban, fűtekintettel Ausztriára*, Budapest, 1904, 1909², 1913³.

²⁵ A szerző eredeti fejezetcsoportolása szerinti megnevezés.

²⁶ *Uo.*, 2.

²⁷ *Uo.*, 4.

²⁸ *Uo.*, 7.

²⁹ Illyefalvi e fejezetben fontosnak tartja hangsúlyozni a leíró statisztika meghaladottságát, miközben megjegyzi, hogy a statisztikában – módszere miatt – a leíró elemre mindig szükség lesz. A közelmúlt hazai statisztikatörténete ugyanakkor Illyefalvit sok szempontból a leíró statisztika egyetemi képviselőjének tartja.

Későbbi fejezetekben részletesen taglalja a statisztika szerveit és a statisztika helyzetét rendező törvényeket. Bemutatja a nemzeti statisztikai szervezetek kialakulását és történetük főbb állomásait. Igen részletesen elemzi Magyarország és Ausztria statisztikai szerveit.

A könyv második részében a szerző módszertani kérdésekkel foglalkozik. Ennek sajátossága az, hogy alkalmas legyen a „tömeges észlelésre”, a számbeli nagyság és a számbeli összefüggések felismerésére. A „statisztikai észlelés” sajátossága a sokaság elemeire való bontása, majd összefüggések keresése. A statisztikai észlelés lényege tehát a számlálás.³⁰ A szerző a továbbiakban a statisztikai felvétel vagy összeírás és a leírás szabályait ismerteti, majd a feldolgozás technikáira tér ki (a mai olvasónak is feltűnő, hogy milyen elterjedtek voltak a feldolgozást segítő „villanyos gépek”). A leírás a „statisztikai őanyag” átvilágítását, rendezését követi, és célja a különböző jelenségek azonos mértékre átszámított csoportjainak összefoglaló táblázatokban való megjelenítése. A továbbiakban részletesen ismerteti a statisztikai táblázatok típusait és kritériumait. A matematikai statisztika köréből a sor, az átlag, a középszám és az index fogalmát mutatja be, végül a módszertani fejezet végén a leírás ábrázolásaként a diagramokról és kartogramokról szól. A statisztikai anyag felosztásaként a társadalmi jelensége első csoportjába a népeségre vonatkozó adatokat sorolja. A statisztikai anyag második részét Illyefalvi szerint a társadalom gazdasági életének jelenségei, harmadik részét az „uralmi alkat, az állami élet jelenségei” jelentik.

A könyv harmadik része a „Gyakorlati kérdések” címet viseli. Ezen belül foglalkozik a „Népességi statisztikával”, a „Népmozgalommal”, a „Népesség műveltségi állapottal”, „Gazdasági statisztikával”, azon belül a termelésre és a forgalomra vonatkozó statisztikával, valamint „Az állami és jogi élet statisztikájával.” A statisztikai anyag tagolása több ponton megfelel a mai statisztikai évkönyvek tagolásának és adatfelvételi módjának. Lényegesebb eltérés a gazdasági statisztika szerkezetében és adatfelvételi módjában, valamint az állami életre vonatkozó statisztikai adatokban figyelhető meg. Az eltérés csak részben következik Illyefalvinak a leíró statisztikai hagyományokat is érvényesítő szemléletéből, az legalább annyira a kor statisztikai adatfelvételének a rendjéből és a felvett adatok szerkezetéből ered.

3. A „Társadalmi gazdaságtan”³¹ Illyefalvi legeklectikusabb művének tekinthető több vonatkozásban is. Eklektikus az egyes fejezetek színvonalában, megközelítésmódjában, szemléletében és tudományági hovatartozásában, bár ez utóbbi a kevésbé színvonalas fejezetek esetében azokon belül is érvényes probléma. A könyv a *Jogi kézikönyvek* sorozat első könyve, azaz tankönyv, még inkább egyetemi jegyzet. Felépítése, tartalomjegyzéke alapján alapfogalmak ismertetését és a szakirodalom értelmezését, ismertetését célozhatta meg vele a szerző. Illyefalvi „mentségére” fontos leszögezni, hogy a jegyzet az ő előadásai alapján készült, azt Bacsó Ferenc joghallgató adta közre, azaz eleve nem egy

³⁰ ILLYEFALVI VITÉZ, *Magyarország statisztikája...*, i. m., 38.

³¹ ILLYEFALVI VITÉZ Géza, *Társadalmi gazdaságtan I: Alapfogalmak és irodalom*, Debrecen, 1923.

szisztematikusan felépített tudományos munkáról van szó. Nehézséget jelent a közölt ismeretek tudományos besorolása is: maga Illyefalvi a „Bevezetés” fejezetben a közgazdaságtan tárgyát definiálja, tehát saját szándéka szerint közgazdaságtani könyvről, illetve előadássorozatról van szó. A könyvben bemutatott tudományos irányzatok és szerzők valóban a közgazdaságtan főbb irányzatai és kiemelkedő alakjai, ám a „Bevezetés” által tárgyalt problémák, valamint az egyes fejezetek tárgyalásmódja alapján megfogalmazható, hogy a szerző a gazdaságtörténeti közelítést eszmetörténeti, politikatudományi, olykor filozófiai aspektusokkal és kitérőkkel bővítette, de nem a 20. század második felében elterjedt, interdiszciplináris megközelítésmód alapján, minek következtében a tárgyalásmód és szemléletmód inkább eklektikus, mint interdiszciplináris.

A jegyzet érzékelhetően a közgazdasági gondolkodás történetének átfogó bemutatását vállalja fel. Az első a bevezető fejezet, a második és a harmadik a gazdálkodás fejlődési fokait, illetve a gazdálkodás kialakulásának történeti problémáit taglalja. A további fejezetek – 4–17. – a közgazdasági gondolkodás történetének nagy irányzatait és képviselőit mutatják be, a merkantilizmustól a „német szocializmusig”.

4. Illyefalvi közgazdasági gondolkodására – más művei alapján is – Smith és Ricardo értékelmélete, a használati érték és a csereérték elmélete gyakorolta a legnagyobb hatást. Ez tükröződik pénzügytani írásaiban, de a rektori székfoglaló előadásának az értékre vonatkozó megállapításaiban is.³²

Illyefalvi „Államháztartástan”-a³³ nagyon színvonalas szintézise kora pénzügytani ismereteinek és szakirodalmának. Ebben a művében igen szerencsésen hasznosul jogi, statisztikai és pénzügyi ismereteinek komplexitása. Mivel kora pénzügytani ismereteinek szintézise ez a könyv, tudományos vonatkozásai mellett az állami pénzügyekkel foglalkozók kézikönyveként is használható volt.³⁴ Ezt igazolja a szerző szándéka is, melyet az Előszóban úgy fogalmazott meg, hogy a pénzügytan előtt a kor kaotikus, súlyos pénzügyi helyzete miatt nehéz feladat áll, és hivatása szolgálni az államnak a rendezett államháztartáshoz vezető úton.³⁵ Könyvét a szerző három részre tagolta: az elméleti kérdéseket taglaló „Általános részre”, az „Állami bevételek” és az „Állami kiadások” fejezetre. Az állami bevételekkel és kiadásokkal foglalkozó fejezetek az államháztartás logikája szerint épülnek fel.

A könyv terjedelmének kétharmadában az állami bevételeket tárgyalja a szerző. Ezeknek két fő csoportját különíti el: az állam magángazdasági bevételeit és a közjogi jellegű bevételeit, azaz a különböző adókat (a hozadéki, jövedelem-, vagyon-, forgalmi és fogyasztási adókat). Elméleti kérdéseket a közjogi bevételek kapcsán tárgyal, nevezetesen az adóelméleteket.

³² ILLYEFALVI VITÉZ, *Rektori székfoglaló értekezés, i. m.*, 3–11.

³³ ILLYEFALVI VITÉZ Géza, *Államháztartástan (Pénzügytan)*, Debrecen, 1925.

³⁴ Illyefalvi munkájának értékéből nem von le az a tény, hogy a korban Földes Béla 1912-es „Államháztartástan”-a szolgált tudományos etalonként, és nagy hatást gyakorolt Illyefalvira is.

³⁵ ILLYEFALVI VITÉZ, *Államháztartástan... i. m.*, Előszó.

Könyve további fejezeteiben az egyes adónemekről ír, részletesen bemutatva azokat. A hozadéki adókhoz sorolja a földadót, a házadót, az iparadót, a tőkekamat- és járadékadót, valamint a munkabéradót. A jövedelemadókhoz a fejadókat, az osztályadót, a szűkebben vett jövedelmi adót és a háborús bevételek adóztatását. A vagyoadót „*alakja szerint*” reális, illetve nominális adóként ismerteti. A forgalmi adók között taglalja az „*élők közti forgalmi adót*”, az ingók forgalmi adóját, az örökségi és az ajándékozási adót. A fogyasztási adók típusai a közvetlen fogyasztási adók és a vámok.

Az államháztartás másik nagy oldala a kiadásoké. Ebben a fejezetben a költségvetésről és a zárszámadásról, a költségvetés belső tagozódásáról ír. A kiadásokról szóló fejezetben Illyefalvi tárgyalja még az államadósság, az államkölcson, a kényszerkölcson, a papírpénz, a deficit és az államcsőd fogalmát.

Illyefalvi Vitéz Géza élete és szakmai karrierje jól példázza a rektorsága idején alig másfél évtizede létező debreceni Tisza István Tudományegyetem gyors fejlődését; a debreceni egyetem részben a patinás Református Kollégium hagyományain alapult, annak az épületében működött, ami szimbolikusan is kifejezte a gyökerekhez való tartozást. Ugyanakkor az európai, benne a magyar egyetemi fejlődés legnemesebb hagyományai is érvényesültek a fiatal egyetemen. Mindezeket túl jelentős helyi és országos politikai támogatás is segítette az egyetem fejlődését, amit mi sem bizonyít jobban, mint az, hogy az 1912-es törvény elfogadását követő másfél évtizeden belül, egy vesztt háború után, súlyos gazdasági válság közepette felépült a Klinikatelep, majd nem sokkal később az egyetem főépülete. Illyefalvi Vitéz Géza ennek a korszaknak az egyik rektora volt. Túlzás nélkül állítható, hogy a rektori tisztségéből eredő feladatnak és kihívásoknak hiánytalanul megfelelt.

Tudományos munkássága alapján egy rendkívül körültekintő, precíz, szorgalmas és európai léptékben tájékozott kutató képe rajzolódik elénk. Ez különösen méltánylandó annak a fényében, hogy szakmai pályafutását nem az egyetemi, hanem a saját korában nagyon színvonalas jogakadémiai szférában kezdte. Könyvei, jegyzetei a már említett precizitás és európai vonatkozások mellett jól bizonyítják igen gyors szakmai, tudományos fejlődését. Kutatói érdeklődése igen széleskörű, a közigazgatástól kezdve a pénzügytanon át a statisztikáig ívelt. Különösen ez utóbbi területén számítanak művei figyelemreméltónak, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a statisztika kutatási – ezzel tudományos – központját a korban nem az egyetemi tanszékek, hanem a KSH jelentette. Korrekt tudományos szemlélete következtében különösen nyitott volt a statisztika által feltárt társadalmi problémákra. Figyelemre méltó tudományos munkáját és tudományos fejlődését korai halála szakította félbe.

Fontosabb művei

- Szerves társadalom és államszervezet I.: Bölcséleti alapkérdések*, Budapest, 1902, 97 p.
- A demográfia viszonyai a közönséghez és az általános közigazgatáshoz*, Szentés, 1903, 33 p.
- Társadalmi fejlődés és a rendőrség mint önálló állami szerv: közigazgatásjogi értekezés az ismeretelmélet és a szerves társadalmi fejlődéstan alapján*, Budapest, 1903, 67 p.
- Magyarország statisztikája vázlatos előadásban: Az 1900-iki népszámlálás és nemzetközi összehasonlítások alapján, különös tekintettel Ausztriára*, Jogi compendiumok gyűjteménye 29, Budapest, 1904, 111 p.; 1909², 125 p.; 1913³, 275 p.
- Positiv társadalomtani elméletek és a valódi positivizmus*, Athenaeum 13 (1904).
- A nemek aránya és a nemképződés*, Athenaeum 15 (1906). (Különlenyomat: Budapest, 1906, 61 p.)
- Születési és termékenységi statisztika: A legújabb statisztikai és biológiai vizsgálódások útján a hazai és külföldi szakirodalomban elért eredményeink bírálatos ismertetése mellett*, Sárospatak, 1906, 249 p.
- Társadalom és közigazgatás*, Athenaeum 16 (1907), 381–394, 497–511. (Különnyomat: Budapest, 1907, 97 p.)
- A statisztika hivatalos szervei az egyes országokban*, Közgazdasági Szemle 34 (1905) 671–694. (Különnyomat: Budapest, 1909.)
- Hatásköri bíráskodás és a magyar hatásköri bíróság szervezete*, Budapest, 1909.
- Társadalmi gazdaságtan I.: alapfogalmak és irodalom*, Debrecen, 1923, 157 p.
- Államháztartástan: (pénzügytan)*, Debrecen, 1925, 234 p.
- Tisza István közgazdasági és pénzügyi értekezései = Tisza-emlékkönyv: gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára*, Debrecen, 1928.
- Államháztartástan*, Debrecen, 1929.
- Az államháztartástan (pénzügytan) alapvonalai: segédkönyv a II. alapvizsgálók számára*, Debrecen, 1930, 92 p.